

Чинники демократизації політичних інститутів у контексті модернізаційних процесів

У статті визначено основні чинники демократизації політичних інститутів у контексті модернізаційних процесів. Під час проведення дослідження застосовано такі наукові методи, як аналіз, порівняння тощо. Здійснено аналіз змісту поняття «демократія». Охарактеризовано явище демократизації. Досліджено теоретичні підходи до визначення чинників процесу демократизації політичних інститутів у межах модернізаційних процесів. Проаналізовано вплив на процес демократизації політичних інститутів таких чинників, як діяльність політичної еліти, функціонування економіки, політичної культури тощо. Отримані в процесі дослідження висновки можливо застосовувати під час аналізу функцій, повноважень політичних інститутів, котрі перебувають під впливом процесів демократизації.

Ключові слова: демократія, демократизація, модернізація, інститут, держава.

Постановка наукової проблеми та її значення. У політичній науці за останні двадцять п'ять років збільшується дослідницький інтерес до питань демократизації.

Це, передусім, зумовлено змінами в міжнародних відносинах, а саме – розпадом біполярної системи та становленням нових незалежних держав. Ці нові країни переважно обрали демократію як шлях свого подальшого розвитку.

Процес демократизації політичних інститутів передбачає їх модернізацію за універсальною системою, проте цей процес зіткнувся з певними проблемами, котрі зумовлені культурними, економічними, соціальними, політичними особливостями держав.

Проте, незважаючи на наявні відмінності, у цих країнах здійснюються процеси демократизації. Постає проблема виокремлення чинників, що впливають на ці процеси.

Мета статті – визначення ключових чинників демократизації політичних інститутів у контексті модернізаційних процесів.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідження процесів демократизації розкрито в численних наукових роботах. Так, наприклад, І. І. Погорська, Д. М. Лакішик [11], П. В. Мироненко [7], В. Г. Воропаєва [2] розглядають поняття демократизації, її розвиток у сучасному світі. М. Бойчук [1], Н. Палас [10] свою увагу приділяють вивченню поняття демократії її складників. Л. Ганюкова [5], О. М. Мороз [8], І. А. Павленко [9] досліджують вплив демократизації на політичні інститути.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Загалом демократизацію можливо визначити як процес трансформації політичного режиму в державі від недемократичного до демократичного, тобто впровадження в країні демократичних процесів, цінностей.

У сучасній політичній науці термін «демократія» внаслідок своєї багатоаспектності не має єдиного трактування.

Найбільш розповсюдженим підходом до розуміння демократії є її трактування як народовладдя, що визначає її найефективнішим політичним режимом для суспільного розвитку. Так, М. Бойчук стверджує: «...як форма народовладдя демократія протягом історії людства залишається ідеалом, що ґрунтується на таких цінностях, як свобода, рівність і справедливість, до здійснення якого прагнуть багато держав і народів» [1, с. 91].

У контексті цього підходу демократію можливо визначити як певний державний устрій, влада в котрому належить народу, який бере участь у прийнятті політичних рішень у державі та їх реалізації. Іншими словами, «демократія» – це політична система, у котрій верховну владу зосереджено в руках народу і яка реалізовується безпосередньо ним.

Демократію також розуміють як форму держави. За визначенням Т. Гоббса, демократія – це форма держави, де верховна влада належить народу (загальному зібранню всіх громадян). Брати участь у політичному житті може кожен громадянин за його бажанням, на відміну від монархії чи аристократії [4, с. 254, 263].

Демократична форма правління – це певна, суспільно створена система державного управління, метою котрої є досягнення політичних цілей народу [7, с. 194].

Тобто основою демократичної форми правління виступають певні інститути, їхня система, що створена суспільством на основі загального консенсусу. Тим самим за допомогою таких інститутів відбувається забезпечення досягнення встановлених цілей. Діяльність цих інститутів перебуває під контролем суспільства.

Також демократію визначають як певну форму (систему) принципів у формуванні, діяльності та організації громадських об'єднань і політичних партій. Діяльність громадських об'єднань повинна відбуватися в межах формалізованих законів держави. Громадські об'єднання повинні виступати одним із головних елементів демократичної держави.

На думку О. М. Мороз, громадські об'єднання як окремі інститути сприяють модернізації держави в політичній сфері [8, с. 50–51].

Насамперед, громадські об'єднання відіграють консолідуючу роль у суспільстві в досягненні його цілей, реалізації ініціатив і загальному розвитку. Також вони виступають фундаментальною основою становлення та розвитку громадянського суспільства в державі, що констатує високий рівень її демократичного розвитку.

У межах громадських об'єднань індивід у змозі брати активну участь у політиці держави, контролювати відповідність її діяльності законам, забезпечуючи тим самим реалізацію демократичних принципів.

Окрім громадських об'єднань, у такому визначенні демократії важливе місце посідають політичні партії, а саме внутрішньопартійна демократія.

Л. Гонюкова стверджує: політична партія – «...найпоширеніша форма організації участі громадян у політиці...» [5, с. 12].

У своїй діяльності політична партія відстоює та просуває політичні інтереси суспільних груп, виступає елементом, що забезпечує взаємодію індивідів і держави.

За допомогою політичних партій громадяни мають змогу реалізувати свої інтереси, впливати на політику держави. Політичні партії – важливий інститут у модернізації держави.

Рівень внутрішньопартійної демократії здебільшого визначається такими критеріями, як залученість членів партії в її внутрішню діяльність; у формуванні та просуванні її політичного курсу [9, с. 19]. Тобто рівень внутрішньопартійної демократії ґрунтується на можливості впливу на її діяльність не лише партійних лідерів, а й загалом членів партії.

Демократія також може розумітися як політичний режим В. Гапоненко відзначає, що демократичний політичний режим – «це сукупність способів та методів функціонування політичної системи, що покликані забезпечити теоретичні демократичні принципи...» [3, с. 161].

У політичній науці можна натрапити на визначення демократії як політичної цінності. Ця цінність полягає в таких принципах, як свобода слова, свобода віросповідання тощо [10, с. 92].

Під демократією як політичною цінністю розуміємо, що для її становлення кожен індивід особисто повинен зрозуміти, що є демократією та що вона має на меті. Це дасть змогу сприймати демократичні цінності як власні, тим самим кожен індивід буде зацікавлений у їх становленні як на неформальному (звичаї, формування певних культурних особливостей), так і формальному (законному) рівнях.

Процес демократизації у світовому масштабі має довгий історичний шлях. С. Хантінгтон виокремлює три основні етапи демократизації держав. Їх він називав «хвилями демократизації», розуміючи під цим поняттям «групу переходів від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються в певний період часу...» [12, с. 26].

Перша хвиля демократизації (початок XIX ст. – початок XX ст.) характеризується появою та становленням перших демократичних політичних інститутів, а саме: удосконаленням виборчої системи, наданням більшій кількості верств населення права голосу та збільшенням періодичності загальносуспільних виборів представників виконавчої влади. Демократизацію цих політичних інститутів започатковано в XIX ст. у США, коли з приєднанням нових штатів у них надавали право голосу більшій частині населення [12, с. 26–28].

Упродовж наступних десятиліть ці політичні інститути піддавалися модернізації, а саме – збільшувалася кількість населення з правом голосу, запроваджувалося таємне голосування, з'являлися механізми відповідальності та звітності посадових осіб.

Друга хвиля демократизації (40–60-ті рр. XX ст.) характеризувалася модернізацією політичних інститутів у Японії, Італії, НДР, Греції, Колумбії тощо, котрі, передусім, мали свій прояв у проведенні виборів до виконавчої, законодавчої влади та обрання на ці посади представників саме громадянами [12, с. 29–30].

Такі народні вибори кандидата державні посади надають змогу стверджувати про реальні демократичні прояви в цих державах і поступове становлення в них демократичного політичного режиму (народовладдя).

Третя хвиля демократизації розпочалася в 1974 р. зі становлення демократичних політичних режимів у країнах Європи, Азії, Південної Америки. Основною характеристикою цього періоду виступає прихід до влади продемократичних політичних сил (Турція, 1983 р., Китай, 1989 р. та ін.) [12, с. 32–33].

Розпад СРСР призвів до утворення нових незалежних держав, котрими обрано демократичний шлях розвитку. Проте першими проявами демократизації радянських країн можна вважати становлення в Польщі, країнах Прибалтики багатопартійної системи, що визначило створення конкурентного середовища та можливість суспільством обирати. Як наслідок, у цих державах відбулось обрання на керуючі державні посади демократично орієнтованих представників.

Такі хвилі демократизації, передусім, викликані новими якісними змінами в суспільстві, котрі сприяли створенню громадянського суспільства, збільшенню політичної участі, модернізації політичних інститутів.

В. Г. Воропаєва зазначає: демократизація потребує наявності в державі певних засад, чинників, котрі б дали змогу розпочати процеси демократизації політичних інститутів. Серед них можливо виділити національну єдність щодо демократичних трансформацій; політичну еліту, котра спроможна реалізувати демократичні зміни; низький рівень конфліктності в суспільстві, особливо в політичній сфері; певні механізми, що здатні ефективно вирішувати конфлікти в країні та реагувати на можливі виклики; демократично орієнтованих політичних лідерів; прийняття рішень у суспільстві на основі консенсусу; наявність розгалуженої системи політичних організацій; суспільну довіру до демократичних процедур і механізмів тощо [2, с. 236].

Наявність декількох таких чинників дасть змогу розпочати процес демократизації політичних інститутів.

Доцільно приділити увагу аналізу функціонування національної еліти. Саме вона виступає консолідуючою основою, котра в змозі забезпечити національну єдність у питаннях довіри до демократичних політичних інститутів їх запровадження. Національна еліта – це «провідна, національно свідомо верства суспільства... Провідна роль у державотворчому процесі належить національній еліті, головним завданням якої є спрямування... суспільства на розбудову власної держави» [6, с. 99, 105].

Без підтримки суспільства демократизація малоймовірна. Саме прийняття ним демократичних норм, принципів, правил гарантує їхню дієвість.

І. І. Погорська та Д. М. Лакішик виокремлюють як головний чинник демократизації економічно-соціальний розвиток суспільства [11, с. 3].

Подібною думки щодо чинника демократизації дотримується й С. Ліпсет. Він зауважував, що становлення демократії пов'язано з економічним розвитком держави, тобто чим більш економічно забезпечене суспільство, тим більша вірогідність обрання нею демократичного шляху розвитку. Лише суспільство з низьким рівнем бідності населення може активно брати участь у політичних процесах держави. У випадку низького економічного розвитку суспільства в ньому здійснюється поділ на велику збіднілу масу населення та невелику економічно забезпечену еліту, що зазвичай призводить до становлення в державі тиранії або олігархії [13, с. 75].

Прикладом підтвердження такої теорії може слугувати Великобританія. Будучи економічно розвиненою державою на початку XX ст., вона розпочала впровадження демократичних політичних інститутів, а саме – модернізацію виборчої системи, що полягала в наданні можливості обирати посадових осіб більшістю населення й тим самим відстоювати свої інтереси.

Потрібно підкреслити, що якісні зміни в економіці й підвищення соціального рівня в державі призводять до більшого розвитку середнього класу, викликаючи в ньому потребу бути спроможним впливати на політику держави заради його подальшого розвитку. Такий розвиток можливий за умов,

що суспільні групи чи окремі індивіди визначатимуть своєю метою досягнення загальносуспільного розвитку, а не здобуття політичної влади для реалізації власних цілей.

Проте під час дослідження процесів демократизації пострадянських країн простежуємо зворотне, а саме: низький економічний розвиток суспільства в цих державах виступав поштовхом до здійснення змін: створення, насамперед, продемократичних еліт і збільшення участі суспільства в політичному житті держави.

Тому неможливо остаточно стверджувати, що саме високий економічний розвиток суспільства виступає основним чинником демократизації політичних інститутів.

С. Хантінгтон, характеризуючи чинники, що сприяють демократизації політичних інститутів, значну увагу приділяв наявності розвиненого середнього класу населення, його освіченості, низькому рівню злочинності в суспільстві, повазі до законів. Також окремим чинником демократизації виступає наявність демократично орієнтованих еліт та політичних лідерів [12, с. 48–49]. Тобто значну увагу приділяють культурно-ціннісним умовам розвитку суспільства. Саме вони виступають умовою демократизації політичних інститутів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, досліджуючи зміст феномену «демократії» та процесів демократизації політичних інститутів, можна зробити висновок, що ключовим чинником таких процесів, передусім, виступає діяльність суспільства, а саме його соціально-культурний розвиток, що ґрунтується на принципах (демократичних за своїм характером) взаємоповаги, дотримання законів, справедливості, загальносуспільного розвитку тощо. Спрямованість суспільства на дотримання цих принципів спонукатиме його до створення таких політичних інститутів, котрі б мали змогу захистити та реалізувати їх.

Подальшого наукового дослідження потребує питання визначення функцій та повноважень політичних інститутів у межах забезпечення дотримання й розвитку демократичних цінностей.

Джерела та література

1. Бойчук М. Теоретичні засади дослідження демократії як форми народовладдя / М. Бойчук // Вища освіта України. – 2011. – № 1. – С. 86–92.
2. Воропаєва В. Г. Розвиток демократії як глобального процесу / В. Г. Воропаєва // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – Вип. 49. – С. 233–243.
3. Гапоненко В. А. Демократія як універсальна модель політичного режиму: міф чи реальність? / В. А. Гапоненко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2011. – Вип. 4. – С. 161–172.
4. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Сочинения : в 2 т. – Т. 2. – Москва : Мысль. – 1991. – 736 с.
5. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Л. Гонюкова ; за наук. ред. д-ра політ. наук Л. Є. Шкляра. – Київ : НАДУ, 2009. – 392 с.
6. Карпова В. Національна еліта як суб'єкт державотворення: український досвід / В. Карпова // Вісник Нац. академії держав. управління при Президенті України. – 2012. – № 1. – С. 98–106.
7. Мироненко П. В. Форма правління. Політичні трансформації на зламі століть : монографія / П. В. Мироненко. – Київ : ВЦ «Академія», 2014. – 220 с.
8. Мороз О. М. Місце і роль громадських об'єднань у політичній системі сучасної демократичної держави / О. М. Мороз // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 9–1. – С. 50–52.
9. Павленко І. А. Інститут внутрішньопартійної демократії як чинник формування ефективної моделі державної влади / І. А. Павленко // Стратегічні пріоритети. – № 4(9). – 2008. – С. 16–23.
10. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві / Н. Палас // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – Вип. 25. – С. 91–95.
11. Погорська І. І. Демократизація в сучасному світі: тенденції поширення і перспективи розвитку / І. І. Погорська, Д. М. Лакішич // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. – Київ : КиМУ, 2013. – Вип. 7. – С. 154–173.
12. Хантінгтон С. Третя волна. Демократизація в кінці XX века / С. Хантінгтон ; пер. с англ. – Москва : Рос. політ. енцикл. (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
13. Lipset S. M. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy [Elektronik resourse] / S. M. Lipset // The American Political Science Review. – 1959. – 53(1). – P. 69–105. – Mode of access : http://eppam.weebly.com/uploads/5/5/6/2/5562069/lipset1959_aprs.pdf

Petrov Pavlo. Factors of Democratization of Political Institutions in the Context of Modernization Processes. In the article the author established the definition of the main factors of democratization of political institutions in the context of modernization processes. The research used scientific methods, such as analysis, comparison and others. The content of the concept «democracy» is analyzed. The phenomenon of democratization is characterized. Theoretical approaches to determining the factors of the process of democratization of political institutions in the framework of modernization processes are investigated. The influence of such factors as the activity of the political elite, the functioning of the economy, political culture and others on the process of democratization of political institutions has been analyzed. The findings of the study can be used to analyze the functions and powers of political institutions that are influenced by democratization processes.

Key words: democracy, democratization, modernization, institution, state.

Петров Павел. Факторы демократизации политических институтов в контексте модернизационных процессов. В статье определяются основные факторы демократизации политических институтов в контексте модернизационных процессов. При проведении исследования использованы такие научные методы, как анализ, сравнение и др. Осуществлен анализ содержания понятия «демократия». Характеризуется явление демократизации. Исследуются теоретические подходы к определению факторов процесса демократизации политических институтов в рамках модернизационных процессов. Анализируется влияние на процесс демократизации политических институтов таких факторов, как деятельность политической элиты, функционирование экономики, политической культуры и др. Полученные в ходе исследования выводы можно применять при анализе функций, полномочий политических институтов, которые находятся под влиянием процессов демократизации.

Ключевые слова: демократия, демократизация, модернизация, институт, государство.

Стаття надійшла до редколегії
07.09.2017 р.

УДК.338.2.001.73 (477)

Алла Сіленко

Економічна політика України: політичні підсумки реформування

Обґрунтовано, що неоліберальна політика як засіб реалізації соціально-економічного реформування засвідчила свою повну неспроможність. Покладання витрат економічних реформ на найуразливіші прошарки населення, котрі не здатні до значної політичної протидії, а також максимізація добробуту членів груп тиску свідчать про відхилення політичної влади від ефективних методів перетворень.

Показано, що жодні соціальні й економічні перетворення неможливі без згоди серед політичних сил щодо найважливіших проблем економічного розвитку країни, без політичної стабільності в суспільстві.

Ключові слова: економічна політика, неоліберальна політика, реформування, політична влада, політична стабільність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Економічна система суспільства – це складний суперечливий соціально-економічний механізм, котрий люди завжди прагнули розпізнати й пояснити. Намагаючись, з одного боку, виявити економічні закономірності, з іншого – вони впливали на соціально-економічну організацію суспільства, розвиток господарських процесів із метою їх підпорядкування певному порядку. Отже, у контексті економічної науки економічна політика – це система спеціально розроблених і здійснюваних заходів щодо впливу на господарські процеси, котрі відбуваються в національному господарстві, задля надання їм визначеної спрямованості розвитку. У межах економічної політики розробляються інструменти, застосування яких спрямовано на досягнення економічною системою суспільства певних цілей, забезпечення потрібного режиму її функціонування [1, с. 200].

Аналіз досліджень із цієї проблеми. У науковій політологічній літературі економічна політика визначається як цілеспрямована діяльність державних органів, політичних партій і громадських організацій в економічній сфері, що відбувається в інтересах суспільства.